

MELTEM GÜRLE
Ölülerle Konuşmak

MELTEM GÜRLE 1966'da Almanya'da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi'nde felsefe ve edebiyat eğitimi aldı. 2001 yılından beri aynı üniversitede ders veriyor ve karşılaştırmalı edebiyat konusunda araştırmalar yürütüyor. İlgi alanları 19. yüzyıl Alman felsefesi, modernizm ve roman teorisidir. Gürle ayrıca *BirGün* gazetesindeki köşesinde edebiyat yazıları yazıyor.

İletişim Yayınları 2311 • Edebiyat Eleştirisi 53

ISBN-13: 978-975-05-1971-0

© 2016 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2016, İstanbul

EDITÖR Bahar Siber

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Gözde Kio

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MELTEM GÜRLE

Ölülerle Konuşmak

Shakespeare'den Joyce'a
Tutunamayanlar'da
Edebi Miras Meselesi

ÇEVİREN

Ümran Küçükislamoğlu

Annem Ülkü Gürle'nin sevgili hatırasına...

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	9
------------	---

Giriş.....	15
------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

Epikten Romana:

<i>Tutunamayanlar'</i> da Bütünlük Sorunu.....	27
Epik dönemin sınırlarının ötesinde.....	28
Ansiklopedik anlatı: Aşırılık ekonomisi.....	34
Anlatım türleri ve çeşitliliğin dile getirilmesi.....	47

İKİNCİ BÖLÜM

Tarih Denen Kâbus: “Ulusal Alegori” nin Sınırları.....	61
“Oyunbaz” suratlı şövalye: Üçüncü Dünya'nın Kışot'u.....	73
Sanço Panza'ya göre tarih.....	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Soytarı Prens: *Tutunamayanlar'* da

Türk Aydınının “Hamletleştirilmesi”.....	101
“Metnin babaları” ve Cumhuriyet çocukları.....	112
Ataerkil otorite problemi: <i>Tutunamayanlar'</i> da Hamlet metaforu.....	118
Genelev sahnesi: Turgut'un Hamletvari deliliği.....	132

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Oluşum Romanı ve Tutunamayanlar	153
Oğuz Atay'ın Goethe ile diyalogu	162
<i>İroni ve Bildung parodisi</i>	163
Akla karşı delilik.....	174
Zaman, mekân ve anlam: Kronotop olarak roman.....	187
Oluşum mu çözülme mi?.....	199

BEŞİNCİ BÖLÜM

“Binbir Karar ve Binbir Pişmanlık”:

Dostoyevski'nin Mirası	203
<i>Tutunamayanlar'</i> da Rus usulü meseleler: “İnsan içinde insan”	210
Düşmüş bir melek: Selim Işık	231

ALTINCI BÖLÜM

Ölülerle Konuşanlar: Joyce ve Atay	263
İki Hamlet okuması: Ataerkil otorite sorunu.....	267
Molly'den Günseli'ye: Bilinç akışının iki farklı kullanımı.....	277
Yolculuk nereye?: Turgut Özben'in Modern Bir Gilgamiş Olarak Portresi.....	298

Sonsöz	323
---------------------	-----

KAYNAKÇA	331
-----------------------	-----

Önsöz

İki tür insan vardır: Önsözleri okuyanlar ve önsözleri okumayanlar. Ben birinci gruba giriyorum. Bu önsözü de galiba kendim gibi insanlar için yazıyorum.

Oğuz Atay da önsözleri okuyanlardandır. Hatta, *Tutunamayanlar*'da Selim'in söylediği gibi, sadece önsözlerden oluşan bir kitap yazmayı bile hayal etmiştir belki: “Neden bunu daha önce düşünmemişti? Belki onun gibi, önsöz okumaya meraklı yüz binlerce insan vardı. Bu insanların istekleri uygun bir biçimde karşılanırsa, insan bu işten zengin bile olabilirdi. Yüz binlerce insanın arzusuna cevap vermek gerekiyordu.”

Selim önce kendi önsözünü yazmayı düşünür. Bunun bir tür kurgu olduğunun farkında olduğu için de bu fikirle iyice eğlenir: Olmayan romanların yazarı Selim Işık'ın nasıl biri olduğunu yazacak, her seferinde okuyucunun karşısına farklı bir kişilikle çıkacaktır. Böylece bazı önsözlerde başarısız ve hayal kırıklığına uğramış bir yazar olarak görünecek, bazılarında da meşhur olmasına rağmen anlaşılmamış biri olarak ıstırap çekecektir. Her halükârda “Hayatı ve Eserleri” adımı verdiği bu kitabı kafasına göre yazacak ve gerçek hikâyenin ne olduğuyla zerre kadar ilgilenmeyecektir.

Birçok konuda olduğu gibi, bu meselede de haklıdır Selim.

Kitapların gerçek hikâyelerini anlatmak mümkün değildir çünkü. Elbette işin içine kurgu girecek ve söz yine “hakikat”ten uzak bir yere düşecektir. Bu kitabın yazılış hikayesini anlatmaya kalktığım şu anda ben de kendimi benzer bir soruyla karşı karşıya buluyorum: Bu hikayeyi gerçeğe uygun bir şekilde anlatabilecek miyim? Onu yazdığım zamanki ruh haline geri dönebilecek ve oradan konuşabilecek miyim? Ve en önemlisi, bu kitabın nüvesinin oluştuğu anı, yani *Tutunamayanlar*’la ilk karşılaşmamı hatırlayıp aktarabilecek miyim?

Üniversiteye başladığım sene İletişim Yayınları Atay’ın diğer eserleriyle birlikte *Tutunamayanlar*’ı da yeniden basmıştı. Oğuz Atay’a dair pek bir şey bilmiyordum. Romanın adı hoşuma gitmişti sadece. Her sene kurulan Köy-Koop Kitap Sergisi’nin tezgâhından alıp o zamanlar pek moda olan heybe şeklindeki çantama koyduğumda bu romanın kişisel tarihimin en önemli kitaplarından biri olacağını farkında değildim. *Tutunamayanlar*’ı ilk kez yurttaki kalabalık odamda ranzanın alt katına yerleştirdiğim soluk sarı okuma lambasının ışığı altında okudum. Ne kadar şaşırdığımı hâlâ hatırlıyorum. Gorki ile Zola’dan yeni mezun olmuş ve Dostoyevski ile bile kısa süre önce tanışmış edebiyat meraklısı bir genç olarak o zamana kadar klasik romanlardan başka bir şey görmemiştim. Romanın nasıl bir şey olması gerektiğine dair kendimce bir fikrim vardı: İnsanlar bir araya gelirdi, bir mesele olurdu ve sonra olaylar gelişirdi. *Tutunamayanlar*’da da ortada bir mesele olduğu belliydi ama ne insanlar bir araya gelebiliyor ne de olaylar gelişiyordu. Hatta, doğrusunu söylemek gerekirse, hiçbir şey olduğu yoktu. Onun yerine mektuplar, ders notları, günlükler, şarkılar şiirler, sonra o şiirlerin üzerine açıklamalar ve uzadıkça uzayan düşünceler sayfalarca akıp gidiyordu. Şaşkınlığım uzun süre geçmemişti. Demek böyle de yazılabiliyormuş, diye düşünmüştüm kendi kendime.

Tutunamayanlar modernist bir metinle ilk karşılaşmamdı. En önemli karşılaşmalarımdan biri olarak da kaldı. Amerikalı bir okuyucunun Faulkner’la, bir İrlandalının Joyce’la ya da bir İtalyanın Italo Svevo ile ilk kez karşılaşması gibiydi bu. Bu kar-

şlaşmayı bana kendi dilimin içinde yaşattığı için Oğuz Atay'a hep minnet duydum. Daha sonra bir numaralı ilgi alanım haline gelecek olan modernliğe ve modernizme dair beni çok erken bir tarihte düşünmeye zorladığı için de öyle.

Tutunamayanlar yalnızca klasik romanın katı formlarını kıldığı için değil, o zamana kadar mutlak doğru olarak kabul ettiğim her şeye kafa tuttuğu için de benim hayatımda bir dönüm noktası sayılır. Yeniyetme bir üniversite öğrencisi olarak sorgusuz sualsiz devraldığım yol haritasına, yani başarmak, ilerlemek ve kazanmak üzerine kurulu modernlik fantezisine, şüpheykle bakmaya başlamam bu kitapla oldu. Lise hayatım boyunca sonsuz tekrarlarla kafama kazınan resmî tarihin çoğunun “resmî” ve pek azının “tarih” olduğu fikriyle ilk kez orada karşılaştım. Türkiye'nin modernleşme projesinin zaaflarına dair de *Tutunamayanlar*'dan sonra düşünmeye başladım. (Tanpınar'la henüz tanışmamıştım. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nü okumam için daha seneler geçmesi gerekecekti.) Fakat herhalde en önemlisi, içinde bana benzeyen insanların yaşadığı, benim dilimle konuştuğu, benim gibi gülüp benim gibi acı çektiği bir kitabın olduğunu görmektir. Otobüste zaman doldurmak için duraklarla maç yapan, tramvaya binip Beyoğlu'nda sinemaya giden ama genellikle filme giremeyen, ders notlarının altına büyük harflerle SIKINTI yazıp bunu güllerle süsleyen genç Selim'in bunaltısında tanıdık bir şeyler vardı. Ben de onunla aynı tezgâhtan geçmiş, lisede tarih derslerinde aynı hamaset dolu nutukları dinlemiş, ilkokulda aynı kırık dökük sıralarda oturmuş, aynı yağlı boya duvarlara bakarak kararmıştım. Bu büyük bunaltının yanında bir de ele gelmez bir oyunculuk vardı Atay'ın romanında. *Tutunamayanlar*'ın hikayesi, Selim'e “Gordiyum neden kördüğüm?” diye yazdıran bunaltı ile Turgut'a gündelik ruh haline göre kartlar hazırlatan hınzırlık (“Daha gelmedi”, “Bir de kantine bak”, “Bugün yeni fıkra yok”, “Ben ne bileyim ulan”) arasında gidip gelerek ilerliyor ve tam umutsuzluğa kapılıp vazgeçecekken okuyucuyu ironinin ve mizahın kıvraklığı ile kurtarıyordu. Belki de bu nedenle, karakteri Selim gibi Atay da benim için Türkiye'nin büyük iç sıkıntısını yazı-

nın gülleriyle süsleyen bir yazar olarak kaldı. Bu romanla karşılaştığım ilk günden beri, yarattığı dil ve duyguda bana kendimi evimde hissettiren bu yazara borcumu ödemek istedim.

Hiç şüphe yok ki, Türkiyeli birçok okuyucu Atay'ın sesinde kendine bir ev bulmuştur. Bize ait meseleleri yine bize has bir dille anlatan bir yazar olduğu için böyledir bu. Yine de *Tutunamayanlar*'ın aynı zamanda insana dair evrensel meseleleri anlatan bir dünya metni olduğunu da unutmamak gerekir. Bana bu kitabı yazdıran akademik sebepler de biraz bununla ilgilidir. Atay'ın romanını Avrupa edebiyatının önemli metinleriyle birlikte okurken, bu kitaba genellikle atfedilen yerellik iddialarına bir yanıt vermek ve onun kanonun içindeki yerine de işaret etmek istedim. Bu topraklarda yazılmış en iyi romanlardan biri olan bu kitabın, bir dönemin ruhunu yansıttığı doğrudur. Ancak, bunu yaparken dar görüşlü bir yerelliğin içine sığmaz. Aksine kendini dünyanın geri kalanı ile birlikte düşünmekte ve insana dair olanı yine insani ölçekler kullanarak anlatmakta ısrar eder. Raskolnikov ne kadar Rus, Stephen Dedalus ne derece İrlandalı ise Selim Işık da bir o kadar Türktür. Ama bu karakterler gibi o da, içine doğduğu toplumsal meselelerin bir neticesi olmaktan çok kendi kaderini eline alan bir birey, benzersiz bir roman kişisidir. Atay ona yukarıdan bir yerden bakmaz, Selim'in kendi varoluşuna dair kafa yoran özgün bir karakter olarak ortaya çıkmasına izin verir. Romanın evrenselliği biraz da buradan gelir. *Tutunamayanlar* kendinden önce gelen edebi gelenekle diyalog halinde olduğu için de “zaman-sız” bir metindir. Oğuz Atay, “edebi akrabaları” olan Cervantes, Shakespeare, Goethe, Dostoyevski ve Joyce ile konuşmaya devam ederken, hem onların eserlerini hem de kendi romanını yeni okumalara açar ve insanın dünya üzerindeki tecrübesinin çetelesini tuttuğu gibi, yazının tükenmeyen olanaklarını da cömertçe önümüze koyar.

Başka bir açıdan bakıldığında ise, *Tutunamayanlar* Türkiye'nin “edebi saga”sı, ulusal efsanesidir. İtalyan edebiyat kuramcısı Franco Moretti her ulusun modernlik serüvenini de anlatan bu büyük romanları “modern epik” diye adlandırır. Ara-

larında *Faust*, *Moby Dick*, *Niteliksiz Adam*, *Ulysses* gibi eserlerin bulunduğu bu metinler, kendi uluslarının kültürel mirasını taşırlar. Bu yapıtlar gibi *Tutunamayanlar* da, yazıldığı çağın ruhunu yansıttığı gibi, içinden çıktığı edebi gelenek içinde yeni bir dönemecin işareti ve evrimsel bir dönüşümün habercisi olmuştur. Türk toplumunun “hakiki bir ansiklopedisi”, “temel bilgisinin deposu” sayılır. *Tutunamayanlar*, “Türkiye’nin Ruhunu”nu aktaran roman, yani bizim modern epigimizdir. Bütün modern epikler gibi o da bir kahramanlık değil, bir yenilgi hikayesi anlatır. Ama bunu çok Türkiyeli bir yerden yapar. Modernliğin anlatısı ile barışamadıkları için hep biraz eğreti duran “tutunamayanlar”ın diliyle konuşur ve hayata onların bulunduğu yerden bakar. Tam da bu nedenle, dünyayı bambaşka bir ışıık altında görür ve öyle anlatır.

Bu kitap, biraz da bu nedenle, yani bu ışığı bana gösterdiği için Oğuz Atay’a duyduğum saygı ve hayranlıktan dolayı yazıldı.

Metnin ilk taslağı ve büyük bir bölümü, 2008 senesinde Boğaziçi Üniversitesi Batı Dilleri Bölümü’ne teslim etmek üzere hazırladığım doktora teziydi. Bundan birkaç sene sonra, metnin İngilizce orijinali “Carnivalization of the Turkish Novel: Oguz Atay’s Dialogue With the Canon in *The Disconnected*” adı altında Peter Lang Yayınevi tarafından basıldı. 2014 senesinde aynı metin İletişim Yayınları’nın önerisi ile Ümran Küçükislamoğlu tarafından Türkçeye çevrildi. Sonra editörüm Bahar Siber ve ben bu taslak çevirinin üzerinden çalışarak kitabı Türkçe baskı için hazırladık ve son haline getirdik. Bu kısmı hiç kolay olmadı. Bir Türk romancıya dair İngilizce bir kitabın yeniden Türkçeye çevrilmesi (böyle söyleyince bile bir tekerleme gibi duruyor), şu anda hepsini burada tek tek anlatamayacağım birçok zorluğu beraberinde getirdi. Türkçeden İngilizceye çevrilmiş kavramların tersyüz edilip Türkçeye iade edilmesi gibi sıkıntılardan tutun da, alıntılarının bulunup yerleştirilmesine kadar birçok zahmetli işle uğraşmak zorunda kaldık. Bunun için Ümran Küçükislamoğlu ve Bahar Siber’e teşekkür borçluyum. Onlar olmadan bu kitap okuyucuya ulaşamazdı.

Benim için zorlayıcı olan ise, orijinali İngilizce olan bu metni Türk okuyucu için bir daha düşünmek ve bu bakış açısını kaybetmeden bir anlamda yeniden yazmaktı. Bunu yaparken, kendi kitabımı anadilime çeviriyor olmaktan kaynaklanan yabancılaşma hissi kadar, akademik olmayan okuyucuyu yoracak bir metinle ortaya çıkmak kaygısını da taşıdım. *Tutunamayanlar* gibi kült bir romana ve Türkiye'nin en önemli yazarlarından biri olan Oğuz Atay'a dair söz söylemeye cesaret etmiş olmanın endişesi de cabası. Umarım eli yüzü düzgün bir iş çıkarmışızdır. Umarım bu metni ilk kez oluşturduğumda hissettiğim heyecanı okuyucuya da yansıtabilmişimdir.

Elinizde tuttuğunuz kitabın yazılmasında birçok kişinin emeği var. Bu metni hazırlık aşamasındayken okudukları ve eleştirdikleri için arkadaşlarıma, bana ilham veren kitapları ve makaleleri nedeniyle meslektaşlarıma ve her zora düştüğümde sırtımı sıvazlayıp beni cesaretlendiren aileme teşekkür etmek istiyorum. Ulaşamadığım bütün kitapları bir bavula doldurup Amerika'dan taşıyan kardeşim Deniz Gürle ayrıca övgüyü hak ediyor. Böyle kahramanca bir işi ancak o yapabilirdi.

Son olarak da, bu kitap çıktığında benden daha çok sevinecek olan eşim Muhittin Mungan'a teşekkür ederim. Yazdığım her satırı okuduğu, küçük başarılarımla gurur duyduğu ve varlığıyla bana neşe verdiği için.

7 Nisan 2016, Montevideo

Giriş

Oğuz Atay'ın ilk romanı *Tutunamayanlar*'ı tartışmaya değer kılan sebeplerden biri, Türkiye'nin 70'li yıllardaki kültürel iklimini çok canlı bir şekilde aktarıyor olmasıdır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* 60'ları anlamak konusunda ne ifade ediyorsa ya da Uyurkulak'ın *Har*¹ adlı romanını 2000'li yıllar için neler söylüyorsa, Oğuz Atay'ın romanı da 70'ler için aynı görevi yerine getirir. Bu romanları kardeş kılan, her biri kendi döneminden konuşsa da, hepsinin Türkiye'nin modernleşme projesine derin bir şüpheyile ve yer yer can acıtan bir mizahla bakıyor oldukları gerçeğidir.

Türkiye'nin modernleşme projesi, Batı karşısındaki gecikmişliğine rağmen, modernliğin belirleyici özelliklerinden birçoğunu bünyesinde barındırır: Gerçeğin yalnızca tek sesli olduğuna ve bunun da ancak bilimsel akıl yoluyla kavranabileceğine duyulan inanç, soyut bir hümanizm çerçevesinde tanımlanmış özgürlük ideali ve orta sınıfa özgü pragmatizm bunlardan sadece bazılarıdır (Calinescu 45). Türkiye'nin modernleşme projesinin merkezinde, çift yönlü bir varsayım yer alır. Bu varsayıma göre, ülke aynı anda hem Batılı olacak hem de milli değerlerine sahip çıkacaktır. Türkiye bu süreçte, bir yandan

1 Murat Uyurkulak, *Har*, Metis Yayınları, 2006.

Batı'nın alametifarikası olan akılcılığa bel bağlarken, bir yandan da daha iyi bir geleceğe doğru yavaş yavaş ilerleyen yolda birleşmiş bir ulus tasavvur etmiştir.² Türkiye'nin modernleşme projesinin sorunu, merkezileşmiş ve kurumsallaşmış aklın, hayatın her alanını etkisi altına alması ve kendisi dışında kalan bütün farklılıkları yok edip “standartlaştırma” eğilimine girmiş olmasıdır. Başka bir deyişle, kutsallaştırılarak dokunulmaz kılınan modernlik projesi, referans noktasını kaybetmiş ve bu nedenle tamamen kontrolden çıkan teksesli bir iktidara dönüşmüştür.

Tutunamayanlar'da, ülkenin modernleşme projesinin merkezindeki bu zihniyetin detaylı bir tasvirini buluruz. Atay'ın romanının bir Bakhtin okuması için uygun zemin sağlıyor olması her şeyden önce bu nedenledir. 1895-1975 yılları arasında yaşamış Rus düşünür ve edebiyat kuramcısı Mihail Bakhtin, iki dünya savaşına ve bu savaşlar arasında ortaya çıkan totaliter rejimlerin sebep olduğu felaketlere yakından tanıklık etmiştir. Onun modernleşme projelerine şüpheyle bakmasına şaşmamak gerekir. 1930'larda yazdığı, ama Stalin rejimi altındaki Sovyetler Birliği'nin sert siyasi iklimi nedeniyle 1965'e kadar yayımlanamayan doktora tezi *Rabelais ve Dünyası*'nda, Avrupa tarihinin 17. yüzyıldan itibaren modernlik etkisi altında bir parçalanma yaşadığını anlatır. Bu parçalanma ağırlıklı olarak, karnavalesk Orta Çağ kültürünün yaşama karşı “militanca anti-otoriter” diye tarif edilebilecek tutumunda gerçekleşmiştir. Bakhtin'e göre, popüler kültürün anarşist öğelerini yücelten ve ön plana çıkaran Orta Çağ estetiği, modernlik tarafından yutulmuştur (Rabelais 72). Radikal bir şekilde “öteki” olanın sesi, ki Bakhtin buna “karnaval kahkahası” adını verir, modernlikle birlikte evcilleştirilmiş ve dönüştürülerek yok edilmiştir.

Özgürlük konusundaki vurgusunu ele alırsak, Bakhtin'in eserini genel olarak modernist rejimlerin totaliter tavrına karşı bir eleştiri ve bilhassa Stalin'in kültürel politikalarına karşı giz-

---

2 Türkiye'nin modernleşme projesine dair daha kapsamlı bir tartışma için bkz. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba (yay.), *Rethinking modernity and national identity in Turkey*, University of Washington Press, Seattle, 1997.

li bir polemik olarak okumak mümkündür.³ Benzer bir şekilde, Atay'ın romanı da, kendi iktidarının meşruluğuna meydan okuyabileceğinden endişe ettiği için hiçbir “ötekilik” fikrine tahammül edemeyen, “birlik ve bütünlüğü” genellikle tekdüzelik olarak algılayan modern Türkiye'nin ulusal idealinin ve onun merkezinde bulunan “akıl kültü”nün ustaca bir eleştirisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Oğuz Atay'ın romanı bu anlamda eşsizdir, çünkü yalnızca kültürel bir kimlik olarak “Türklük” üzerine kafa yorup bir dönemin ruhunu aktarmakla kalmamış; bir yandan da, ülkenin kültürel ortamı, ilerlemeci bir ideolojiyi destekleyen ve yayan “toplumsal gerçekçi” romanlar tarafından tamamen ele geçirilmişken, modernleşme projesinin başarısız olduğunu söylemeye cesaret etmiştir.⁴ Kısaca söylemek gerekirse, *Tutunamayanlar* bir anlamda, Türkiye'nin modernleşme çabalarının yüzüne doğru atılmış bir karnaval kahkahasıdır.

Böyle bir yaklaşım, ilk bakışta tarihsel bir bakış açısı içeriyormuş gibi görünebilir. Bir açıdan öyledir de zaten. Ancak bu inceleme, sadece böyle bir yaklaşıma dayanmayacaktır. Atay'ın romanını sadece bir “ulusal alegori” olarak okumak niyetinde değiliz. Aksine, *Tutunamayanlar*'ın bu okuması, umalım ki, bütün “Üçüncü Dünya” edebiyatını “basmakalıp ve toy” olmakla itham eden Frederic Jameson'ı bu konuda haksız çıkarsın. “Third-World Literature in the Era of Multinational Capita-

---

3 *Rabelais ve Dünyası*'nın 1984'teki baskısına yazdığı önsözde Holquist, kitabın Sovyetler Birliği'nde nasıl soğuk karşılandığından ve pek de heyecan yaratmadığından bahseder. Daha kapsamlı bir tartışma için bkz. Katerina Clark ve Michael Holquist, *Mihail Bakhtin*, Harvard University Press, Cambridge, 1984.

4 *Tutunamayanlar* da 1970'te ilk kez yayımlandığında, edebiyat çevrelerinde pek sıcak karşılanmadı. Farklı tarzları denemek uğruna bütünlüğü feda ettiği için eleştirildi. Romanın, özellikle sol kesimde popüler olmamasının nedenlerinden biri de, hazır çözümler sunmaması ya da “köy romanları”nın yaptığı gibi daha iyi bir geleceğe dair inancı barındırmamasıdır. Atay, *Tutunamayanlar*'ın yayımlanmasını izleyen yedi yıl içinde, ölümünden önce *Tehlikeli Oyunlar* isimli başka bir roman, *Korkuyu Beklerken* isiminde bir hikâye kitabı ve *Oyunlarla Yaşayanlar* isimli bir oyun yazmıştır. Bunların hepsi de 1980'lere kadar geniş bir okuyucu kitlesi tarafından beğenilmiştir. 1977'de öldüğünde Atay, geçici olarak “Türkiye'nin Ruhu” adını verdiği bir üçlemenin taslakları üzerinde çalışıyordu. Bkz. Oğuz Atay, *Günlük*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s. 234-244.

lism” (Çokuluslu Kapitalizm Döneminde Üçüncü Dünya Edebiyatı) adlı çok tartışma yaratan makalesinde Jameson, Batı Avrupa edebiyatı ile “Üçüncü Dünya” diye nitelediği az gelişmiş ülkelerde üretilen edebiyatlar arasına keskin bir çizgi çeker. Bu ayrıma dayanarak, “toplumsal gerçekçi” Üçüncü Dünya romanının Batılı okuyucu için her zaman bayat bir tadı olacağını iddia eder. Çünkü modernlik söz konusu olduğunda, bu ülkelerin kendileri gibi edebiyatları da az gelişmiş ve gecikmiştir.

Üçüncü Dünya romanı Joyce ve Proust’un verdiği tatmini sağlamayacaktır; daha da kötüsü, eğilimleri muhtemelen bize bizim Birinci Dünya kültürel gelişimimizin modası geçmiş aşamalarını hatırlatmaya ve “hâlâ Dreiser ve Sherwood Anderson gibi romanlar yazıyorlar,” sonucunu çıkarmamıza yöneliktir. (65)

Bu kitabın tümünde, ama özellikle de Jameson’ın anladığı şekliyle “Üçüncü Dünya edebiyatı” fikrinin tartışıldığı üçüncü bölümde, Atay’ın romanının kanonun büyük eserleri kadar zengin anlamlarla dolu olduğunu öne süreceğim. *Tutunamayanlar*’ı bir ulusal alegori olarak okumak elbette mümkündür. Ancak Atay’ı özel kılan, romanının bunun çok ötesinde tatlar vaat etmesidir. *Tutunamayanlar*’ı büyük bir roman yapan şey, modernliği ya da Türkiye’nin modernleşme projesini mesele etmesi değil, Nurdan Gürbilek’in de söylediği gibi, herhangi bir dilde yazılmış en iyi romanlardan biri olmasıdır:

Evet, dünya sahnesine (aynı zamanda “dünya edebiyatı” denen sahneye) çocuk rolünde, uşak rolünde, yani gecikerek çıkmanın verdiği sıkıntı üzerine; hep yarımymalak, hep ace mi, hep çömez kalmışlığın sıkıntısı üzerine, ama aynı zamanda can sıkıntısı, ölüm acısı, suçluluk duygusu, haksızlık üzerine, bütün bunları anlatma isteğiyle bunları zamanında anlatamamış olmanın doğurduğu sıkıntı, bazı şeyleri ancak gecikerek anlatabiliyor olmanın verdiği endişe üzerine Türkçe ya da başka bir dilde yazılmış en güzel romanlardan biridir [...] (Kör Ayna 188)